

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PILIES, KAIP ROMANTIZUOTO SIMBOLIO, VIRSMAS ISTORINIU FENOMENU

Apie Vytauto Volungevičiaus daktaro disertaciją „Pilis ir jos sociopolitinės transformacijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a. pirmoje pusėje“ ir jos gynimą

Jei tikėsime, kad modernus lietuvis susiformavo XIX a. antroje pusėje, paaiškės, kad į jo besiskleidžiantį istorinį regos lauką iš karto pateko ypač reikšmingas simbolis – senovės pilis. Tai matyti peržvelgus legendinio ir pirmuoju tituluojamo lietuviakalbio laikraščio *Aušra* 1883 m. numerių puslapius. Čia besiformuojančios tautinės savivokos fone pilių temos ėmėsi pats Jonas Basanavičius – pateikė tekstą „Apie senoves Lietuvos pilies“. Šis tyrimas, papildytas išverstu Ludwiko Kondratowicziaus „Margiriu“, tapo bene pagrindine istorine linija, kuri jungė ne tik 1883–1884 m. *Aušros* numerius, bet ir visus modernėjančios Lietuvos pasakojimus apie žilą senovę. Šiuos papildžius kitais, panašios tematikos ano meto moksliniais ir grožiniais kūriniais (pradedant Maironio eilėmis, Vinco Krėvės proza ir baigiant Margirio mito išpuoselėjimu) gimė savitas „lietuviškos pilies“ kultas, gyvuojantis iki šiol.

Kulto apraiškos dažniausiai susiejamos su piliakalniais (kaip vieninteliais išlikusiais buvusios galybės ženklais) ir su visa tuo susijusia mitologija. Savotišką „piliakalnizaciją“ liudija ir praeito amžiaus Lietuvos moksliniai tyrimai, kurie neretai nenutolsta nuo piliakalnio, kaip pagrindinio gynybinės ar simbolinės pilies pažinimo-įrodymo, tikslo. Tai tik paryškina pagrindinio šio teksto herojaus Vytauto Volun-

gevičiaus parengtos disertacijos aktualumą ir bene svarbiausią tyrimo tikslą – siekį pilies fenomeną pažinti ne kaip architektūrinį ir gynybinį objektą, o kaip naujos socialinės sanklodos formavimosi ir kintančios galios konfigūracijų lauką. Kitokią disertanto prieigą prie „pilies temos“ rodo ir tai, kad savo gynimo prakalbą jis simboliškai pradėjo ne nuo minėtos Krėvės ar Maironio, bet nuo Kafkos *Pilies*.

Tokią preambulę galėtume pridėti aprašydami 2014 m. rugsėjo 26 d. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete vykusią Volungevičiaus parengtos disertacijos „Pilis ir jos sociopolitinės transformacijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV–XVI a. pirmoje pusėje“ (vadovas prof. dr. Rimvydas Petrauskas) paskutinę svarstymo stadiją – gynimą. Tam suburtą Vilniaus universiteto Istorijos mokslo krypties tarybą sudarė pirmininkė, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto prof. dr. Irena Valikonytė, ir nariai: dr. Darius Baronas, atstovaujantis Lietuvos istorijos institutui, dr. Sergejus Polechovas iš Rusijos mokslų akademijos Rusijos istorijos instituto, doc. dr. Jurgita Verbickienė, atstovaujanti Vilniaus universiteto Istorijos fakultetui, bei prof. dr. Rita Regina Trimonienė iš Šiaulių universiteto. Garbingų oponentų darbą atliko doc. dr. Artūras Dubonis, atstovaujantis Lietuvos istorijos institutui, ir Vilniaus

universiteto Istorijos fakulteto doc. dr. Eugenijus Saviščevas.

Pristatydamas savo parengtą disertaciją Volungevičius pasiūlė pilį suvokti kaip nevienalytį fenomeną, kurio raida aiškintina tik to meto sociopolitinės raidos kontekste atsižvelgiant į konkrečią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) teritoriją ir jos lokalinę visuomenę. Naujai statoma pilis, anot disertanto, atspindi suvereno bandymą teritoriškai, o kartu ir simboliškai įtvirtinti valdžią konkrečioje teritorijoje. Ginamą disertaciją sudarė probleminio pobūdžio principu sudarytas turinys, atitinkantis tokiam darbui keliamus reikalavimus. Pirmoje dalyje Volungevičius pateikė pilies, kaip daugiareikšmio, kintančio laike fenomeno, apibrėžimą, ir sampratą europiniame kontekste. Išsiaiškinęs, kas yra pilis, antroje dalyje disertantas išdėstė skirtingų pilies išorinės teritorijos dėmenų koncepciją – šį modelį Volungevičius taip pat pagrindė europinės istoriografijos, skirtos šiai problemai nagrinėti, pavyzdžiais. Trečioji disertacijos dalis buvo skirta pilies visuomenės, jos socialinių grupių ir pareigybių organizacijai, o ketvirtojoje analizuota pilies pavaldumo ir priklausomybės problema. Galiausiai Volungevičius savo tekstą užbaigė net 35 išvadamis.

Apibendrinami disertanto nuveiktą darbą, remsimės gynimo tarybos pirmininkės prof. dr. Valikonytės žodžiais, jog Volungevičius iš esmės sugriovė pilį, kaip vienpusišką karybos ir karo istorijos simbolį, tačiau tuo, kaip dabar madinga, neapsiribojo ir griuvėsių trūnyti nepaliko – vietoj jų pateikė pilies kaip fenomeno vaizdinį. Tai ne vienintelė kryptis, kurią pasirinko disertantas, norėdamas iš esmės atskleisti pilį kaip kokybiškai kintantį, keičiantis sociopolitinėms sąlygoms, reiškinį. Disertacijos oponentai taip pat pripažino, kad ambicingas tyrimo geografijos išplėtimas nuo Žemaitijos ir tikrosios Lietuvos iki visos imperinės LDK

teritorijos disertaciją taip pat tolygiai praturtino (nors Saviščevas pasigedo ne tik Palenkės, bet ir rusėniškųjų žemių nevienalytiškumo problematikos). O kur dar tyrimo chronologija, apimanti daugiau nei dviejų šimtų metų laikotarpį. Be to, Volungevičius, skirtingai nuo savo temos pirmeivių, pagaliau šioje temoje pastebėjo ne tik pilies didybę, griuvėsius, jos sienų storį ar reikšmę karuose, bet ir, anot Saviščevo, pagrindinius pilies veikėjus – žmones.

Vien jau šie konceptualūs idėjiniai ir geografiniai tikslai rodė Volungevičiaus parengtos disertacijos naujoviškumą, brandumą, ir, anot Barono, jaunatvišką maksimalizmą, kuris disertantui atnešė ne tik pelnytą mokslinę šlovę, bet ir tarpinių duobių bei akivarų, kuriems išvengti Saviščevas pasiūlė originalią išeitį (o gal ir pats savo kailiu išbandė): skaitant disertacijos tekstą po ranka turėti skirtingų spalvų pieštukų, kuriais būtų galima pasižymėti susiklojančius tyrimo lygius ir laukus, kurie lyg klastingos „kalnų upės“ neapdairius keliautojus skaitytojus verčia „nuolat tikrinti, ar kuri nors stipresnė srovė jo nenunešė per toli nuo kranto“.

Aptardami disertacijos turinį, neatsitiktinai ne kartą paminėjome, jog disertantas savo ieškojimus ir išvadas grindžia atsižvelgdamas į europinius kontekstus, t. y. puikiai išmanydamas ir suvaldydamas Vakarų istoriografiją (ypač vokiškąją). Todėl gynimo metu išsirutuliojo ir antrasis diskusinis klausimas, susijęs su užsienio šalių istoriografijos naudojimu. Disertantas, remdamasis minėta istoriografija ir aiškiai žvelgdamas į LDK vakarietišku žvilgsniu, akcentuoja, kad pilis yra Viduramžių feodalinės visuomenės reiškinys, dėl savo nuolatinio kitimo, naujų formų įgavimo bei skirtingų Europos regionų sociopolitinio netolygumo įgavęs vis kitokias formas. Kitaip tariant, pilies problematiką aiškiai susiejęs su feodalizmo problematika autorius konstatavo, jog Senajame žemyne šis fenomenas atsiranda

X a., o LDK XIV a. pradžioje – kartu su pokyčiais, kuriuos nulėmė stambiosios žemėvaldos formavimasis ir valstiečių įbaidžiavinimo procesas. Su tokiu žvilgsniu visi lyg ir sutiko, tačiau kur Mindaugas laikė savo karūną, jei pilių to meto Lietuvoje nebūta? Toks nejučia paprastas, bet ypač svarbus klausimas iškilo Baronui, o tikriausiai ir didžiai daliai auditorijos. Atsakydamas į klausimą disertantas išliko ištikimas savo teoriniams priesakams ir pateikė aiškų atsakymą – troboje. Vėlesnių diskusijų metu tarybos nariai ir oponentai patarė, jog disertantui būtų pravartu labiau akcentuoti feodalinės pilies sąvoką, kad ateityje netektų pernelg daug aiškintis nefeodalinių pilių gynėjams, kurios disertacijoje vadinamos slėptuvėmis, įtvirtintomis gyvenvietėmis ir, kaip buvo minėta, trobomis.

Oponentai ir dalis tarybos narių neabejotinai pripažino, kad Volungevičius puikiai išmano Vakarų istoriografiją, tačiau jo siekis LDK pilių fenomeną pirmiausia atskleisti remiantis tik ta istoriografija susilaukė ir kitų diskusinių pastabų: Verbickienė pasigedo kritiškesnio santykio su Viduramžių Vakarų Europos realijų pagrindu sukurtų teorijų taikymu LDK, Dubonis teigė, kad disertanto sukonstruotoms teorinėms priegoms per dažnai suteikiama pirmenybė, paaukojant Lietuvos istorijos šaltinių teikiamus duomenis, istoriografijos įdirbį ir jų analizę, o Polechovas netgi įžvelgė, kad tyrimas galbūt tarnauja koncepcijoms, o

ne atvirkščiai. Reikėtų pasakyti, kad panašūs svarstymai kilo ne dėl atlikto tyrimo konceptualumo ar idėjų trūkio, kaip neretai nutinka mūsų mokslo pasaulyje, bet atvirkščiai – dėl statomos metodinės tvirtovės, iš kurios tyrėjas vykdydė LDK branduolį bei pakraščius siekiančius koncentruotus ir visa apimančius sociopolitinius pažinimo žygius.

Darbo teorinis, metodinis, geografinis ir chronologinis daugiasluoksniškumas nulėmė ir kitas smulkesnes, tačiau medievistinei tyrimų specifikai ypač būdingas diskusijas – dėl vartotų sąvokų tikslingumo, šaltinių interpretacijos ir vertimo į lietuvių kalbą subtilybių bei darbui galėjusių praversti nepanaudotų pozicijų.

Nepaisant oponentų ir tarybos narių pastabų ir kilusių diskusijų, galiausiai buvo konstatuota, kad disertacija ne tik atitinka tokiam darbui keliamus mokslinius reikalavimus ir yra solidus, originalus tyrimas, bet ir pripažinta, kad disertacija yra pirmas išsamus ir įvairiapusis pilies fenomeno tyrimas LDK istoriografijoje. Disertacijos gynimui pasiekus kulminaciją, vyko slaptas gynimo tarybos balsavimas, po kurio paaiškėjo, kad Vytautas Volungevičius sėkmingai apgynė disertaciją, jam suteiktas humanitarinių mokslų daktaro laipsnis. Tikėkimės, kad kaip ir minėti Basanavičiaus tekstai apie pilis, kurie baigdavosi prierašais „bus daugiau“, Volungevičiaus apginta disertacija neužsigulės ant autoriaus darbo stalo ir netrukus pavirs solidžia monografija.

Norbertas Černiauskas